

Història de la teoria criminològica

Alfonso Serrano Maíllo

PID_00214671

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. El naixement de la criminologia i de l'estudi de les causes del delictes.....	7
2. L'escola positiva italiana.....	11
2.1. Cesare Lombroso (1835-1909)	11
2.2. Enrico Ferri (1856-1929)	13
2.3. Raffaele Garofalo (1851-1934)	17
3. L'escola de Chicago.....	19
4. La teoria de l'associació diferencial.....	22
5. La teoria subcultural de la frustració.....	26
6. Primeres teories del control social.....	28
6.1. La teoria de Reckless	28
6.2. La teoria del control social de Nye	28
7. El naixement i desenvolupament de la criminologia a Espanya.....	30
8. La teoria criminològica a Salillas.....	33
Resum.....	35
Exercicis d'autoavaluació.....	37
Solucionari.....	39
Glossari.....	40
Bibliografia.....	41

Introducció

"L'incompréhension du présent naît fatalement de l'ignorance du passé. Mais il n'est peut être pas moins vain de s'épulser à comprendre le passé, si l'on ne sait rien du présent."

Bloch (1952, pàg. 27).

Una disciplina necessita conèixer la seva història per a comprendre amb més exactitud el seu present i el seu futur. En aquests materials farem una revisió de la criminologia i de la teoria criminològica des del seu naixement. Aquí interpretem que el seu origen o almenys la seva consolidació va tenir lloc al final del segle XIX amb l'anomenada *escuela positiva italiana*, els representants principals de la qual són Lombroso, Ferri i Garofalo.

La majoria d'aquests autors seguien una orientació plurifactorial, la qual no casa bé amb la teoria en sentit estricte. Com en tantes altres àrees de la disciplina, l'escola de Chicago va representar un gran salt sobre això. En particular, la teoria de l'associació diferencial se sol relacionar amb aquesta tradició.

Altres teories prèvies a la dècada de 1970 són la teoria subcultural de la frustració o la del control social.

Naturalment, la criminologia i la teoria criminològica, en particular, també van aparèixer en l'època, relativament pocs anys més tard. D'entre els diferents autors, Salillas potser n'és el més conegut.

Objectius

En els materials didàctics d'aquesta assignatura, l'estudiant trobarà les eines bàsiques per a assolir els objectius següents:

- 1.** Conèixer els orígens de la criminologia i de la teoria criminològica.
- 2.** Familiaritzar-se amb algunes de les primeres teories.
- 3.** Reconèixer els orígens d'algunes de les teories criminològiques contemporànies més importants.
- 4.** Posar en context el naixement de la criminologia i de les primeres teories.

1. El naixement de la criminologia i de l'estudi de les causes del delictes

Es pot dir que la criminologia científica es va consolidar en l'últim terç del segle XIX de la mà de l'escola **positiva italiana** capitanejada per Lombroso. Com veurem de seguida, aquests autors tenien una vocació clara si no per la construcció de teories tal com les entenem en l'actualitat, sí per l'estudi de les causes del delictes, en particular individualment.

Abans d'aquestes dates, la criminologia havia aparegut en l'obra dels autors clàssics, amb Beccaria al capdavant, i amb el moviment de l'estadística moral, els autors més coneguts de la qual són Guerry i Quetelet. Encara que es pot observar en tots una certa preocupació per les causes del delictes, rares vegades era aquesta la missió fonamental del seu treball.

Quetelet és la primera figura que tracta de la sociologia criminal com a mètode científic. Aquest belga va fer una sèrie d'estudis combinant l'estadística amb la sociologia, i va treure una sèrie de conclusions: diu que hi ha certa relació entre els fets humans i els naturals; es poden predir determinats comportaments criminals en la societat, i sobretot en certs grups socials; pretén buscar una mitjana aritmètica entre els diversos fenòmens: intenta definir el prototip d'home mitjà, que ha de ser el mòdul pel qual es regeixi el comportament dels altres. Va fer una comparació de la criminalitat a Bèlgica, Anglaterra i França. La criminalitat en aquesta època estava gairebé estancada i amb prou feines variaven les estadístiques, per la qual cosa es considerava que obeïa a una sèrie de factors que romanien gairebé immutables (Beirne, 1993).

L'altra figura fonamental va ser el francès **Guerry**. També en els seus treballs estadístics, sobre Anglaterra i França, arriba a conclusions semblants a les de Quetelet en matèria de distribució geogràfica dels delictes, zones de més criminalitat, suïcidis i tipus de delictes, amb una incidència especial en regions determinades. S'especifiquen alguns factors influents, i el mateix que en el cas belga, l'important és la societat per si mateixa; també es desprèn d'aquests treballs estadístics, amb fons sociològic, que l'evolució de la criminalitat pràcticament no existia, es mantenia gairebé estancada en volum i tipus de delictes (Beirne, 1993).

L'aportació més important de l'escola italiana va ser metodològica, en particular, la seva reacció i reacció contra el mètode antiempíric dels clàssics i la seva aposta pel que era científic, propi de les ciències naturals, per a l'estudi del delictes i dels delinqüents.

Cesare Lombroso

C. Lombroso (1835-1909) va ser metge de professió. Aplicant el plantejament llavors predominant en medicina que no hi havia malalties sinó malalts, considerava que tampoc no hi havia delictes sinó delinqüents. El 1876 va publicar un dels llibres més coneguts de la història de la criminologia: *L'home delinqüent (L'uomo delinquente)*, que el 1896/1897 arribaria a la cinquena edició, amb certes modificacions importants d'unes edicions a les altres. Landecheo ha escrit una obra monumental en dos volums sobre aquest autor.

La tesi sobre l'origen de la criminalitat més coneguda de Lombroso és la del **delinqüent nat**. S'ha d'advertir que tant aquest autor com sobretot els seus seguidors defensaven més aviat un enfocament plurifactorial, en el qual l'origen social exercia un rol molt important.

Lombroso proposava una tipologia de delinqüents, entre els quals hi havia els delinqüents nats, però aquests no esgotaven, ni molt menys, el conjunt dels infractors de les lleis. Aquesta tesi mantenia l'existència d'un grup d'individus el procés d'evolució dels quals no havia seguit els cursos de la majoria dels éssers humans i que en realitat formaven un grup qualitativament diferent, menys desenvolupat que la resta. Es tractava, doncs, d'una espècie de grup subhumà, uns éssers atàvics que tenien una tendència especialment accentuada a cometre delictes i a usar la violència.

D'acord amb Lombroso, i això també és decisiu, precisament per aquest origen evolutiu, **aquest grup podria ser identificat perquè tindria uns trets de naturalesa física que els distingirien de la resta**, més evolucionada, dels seus contemporanis. Lombroso, igual que molts abans i després que ell, va dedicar molt de temps a mesurar els cranis i altres parts del cos per a intentar definir amb precisió aquests trets biològics diferencials.

El primer que s'ha d'assenyalar aquí és un interès clar per la cerca de les causes del delictes, i també, fins i tot, una teoria incipient en un sentit molt ampli. Al lector contemporani li poden semblar bastant absurdes i rebutjables aquestes idees, però almenys des d'un punt de vista estrictament científic no ho eren tant quan Lombroso escrivia.

Com es pot observar amb facilitat, els plantejaments de Lombroso encaixen, amb més o menys propietat, en aquest plantejament. No solament això. L'estudi de característiques físiques i la seva relació real o presumpta amb el comportament de les persones ha tingut una gran tradició al llarg del temps. **La fisonomia es fixava sobretot a la cara i la frenologia al crani** i entre els seus cultivadors més coneguts es poden esmentar Della Porta (1535-1615), Lavater (1741-1801) o Gall (1758-1828), i també l'espanyol Cubí i Soler (1801-1875) (Serrano Gómez, 2007).

Vilella

En un episodi cèlebre, Lombroso va descobrir una particularitat al crani d'un delinqüent habitual anomenat Vilella, que va atribuir precisament a aquest primitivisme i que va considerar una prova de les seves tesis.

Darwin

S'ha de recordar que Darwin va publicar originàriament la seva famosa obra *El origen de las especies por medio de la selección natural* el 1859, la qual va tenir un impacte impressionant en l'època. Hi exposa un procés evolutiu al llarg del temps en què se seleccionen les formes de vida que s'adapten millor a les circumstàncies imperants. D'aquesta manera, algunes espècies, les menys adaptades, simplement van desaparèixer.

Sigui com sigui, aquesta tesi del delinqüent nat es considera refutada des de l'estudi sofisticat de Goring (1913) a partir d'interns en presons britàniques. Tanmateix, hi ha pocs dubtes de l'impacte enorme que va tenir l'obra de Lombroso, fins al punt de consolidar l'estudi científic del delictes. Altres membres de l'escola positiva italiana amb molta fama van ser Garofalo i sobretot Ferri. En particular, aquest últim va insistir en l'enfocament plurifactorial lombrosià amb un èmfasi particular en els elements de naturalesa social davant els biològics.

Enrico Ferri

E. Ferri (1856-1929) no solament va ser criminòleg i sociòleg, sinó també professor de dret penal, i va dedicar crítiques importants a aquesta disciplina i a la seva metodologia. La seva obra més important és *Sociologia criminal*, que no va trigar a ser traduïda a l'espanyol i que va rebre una gran atenció a Espanya i a l'Amèrica Llatina. En contrast amb la majoria dels seus contemporanis, la lectura dels seus escrits continua essent avui molt recomanable i, en molts aspectes, manté la seva actualitat.

Una anècdota molt il·lustrativa és la següent. Ferri va escriure una tesi doctoral brillant en què negava que el lliure albir es pogués demostrar, amb la qual cosa la base de la tradició clàssica en dret penal s'erosionaria i, juntament amb aquesta tradició, tota la construcció de la ciència penal llavors imperant. Aquí s'ha d'esmentar que aquesta qüestió continua tenint la màxima rellevància en l'actualitat. Ferri va mostrar el seu treball a Lombroso amb l'esperança que l'aprovés, i el vell mestre li va contestar que la considerava "massa metafísica".

És important comprendre que l'escola positiva italiana i el seu pensament s'ubica en un moment històric i sociocultural en el qual les ciències naturals tenien un prestigi enorme i aquesta perspectiva s'imposava en molts àmbits. Fins i tot l'estudi del dret es va veure fortament influït per aquests corrents naturalistes, encara que potser un dels exemples més excel·lents aparegui en l'art. Així, el moviment naturalista va tenir un èxit enorme de la mà d'autors com Zola o Blasco Ibáñez, Clarín o Pardo Bazán a Espanya. En part, tot això va haver de contribuir a la propagació dels postulats positivistes en criminologia i de la metodologia científica.

En efecte, la principal representant a Espanya va ser Pardo Bazán, que tracta del naturalisme en la seva obra *La cuestión palpitante*. A *La piedra angular* repassa alguns postulats de clàssics i positivistes, alhora que s'oposa, per mitjà d'uns personatges de ficció, a la pena de mort i a les tortures. Malgrat que va procurar informar-se de qüestions d'antropologia, els seus coneixements van ser insuficients per a abordar temes científicament tan complexos. Va ser objecte de moltes crítiques.

Juntament amb això, ni més ni menys que José Martínez Ruiz, més tard *Azorín*, es va ocupar de la sociologia criminal, en una obra publicada originàriament el 1889. Es va interessar pel positivisme criminològic, amb referències a Lombroso, Ferri i Garofalo, que va anomenar *els tres evangelistes*. Va ser especialment crític amb Lombroso. En realitat, la seva és una obra de divulgació, ja que no es va dedicar a l'estudi en profunditat de la criminologia. La publicació de l'obra

va ser una mica accidental, i en realitat va obeir a un projecte de tesi doctoral en dret –si bé mai no va arribar a completar els estudis de llicenciatura (una cosa pràcticament equivalent als graus actuals)– que dirigiria Dorado Montero.

Igualment s'ha d'assenyalar que la criminologia neix a Espanya precisament amb motiu de la recepció de les idees d'aquests autors. Encara que en termes generals l'actitud dels nostres investigadors va ser més aviat crítica, el cert és que es va despertar un gran interès per l'estudi del delicte i de les seves causes, encara que potser no tant per l'aplicació del mètode científic (Serrano Gómez, 2007).

Els orígens històrics de la criminologia radical se solen ubicar en els inicis del segle xx, en el treball de l'holandès Bongger (1916). Aquest autor, d'influència marxista acusada, considera que el capitalisme es troba en la base de la delinqüència perquè promou l'egoisme, la qual cosa, al seu torn, comporta que les persones tendeixin a dur a terme actes en benefici propi i, si escau, a delinquir. També adverteix que són les conductes delictives dels menys poderosos les que es tendeixen a perseguir i rarament les dels poderosos. A parer nostre, tampoc no està de més afegir que Bongger seguia una orientació positiva.

Fins al final de la dècada de 1960 i començament de la de 1970, en criminologia les orientacions radicals van ser aïllades i poc influents.

2. L'escola positiva italiana

2.1. Cesare Lombroso (1835-1909)

Cesare Lombroso va ser el creador de la criminologia científica amb l'antropologia criminal, que és la base de la criminologia clínica actual. Amb Lombroso i amb Ferri, la criminologia adquireix carta de naturalesa com a ciència, i també la seva independència disciplinària. L'obra de Lombroso, *L'uomo delinquente*, va ser el treball més important, en què, com veurem després, també es va ocupar de la sociologia criminal (Landecho Velasco, 2004-2005).

L'uomo delinquente

De l'obra, se'n van fer cinc edicions, els anys 1876, 1878, 1879, 1884 i 1889. En la primera apareix sota el títol *L'uomo delinquente studiato in rapporto alla antropologia, alla medicina legale ed alla discipline carcerarie*. Després d'algunes modificacions, en la cinquena edició apareix amb el títol *L'uomo delinquente in rapporto alla antropologia alla giurisprudenza ed alla psichiatria*.

Abans que Lombroso hi va haver altres autors que es van preocupar per l'antropologia criminal, com, per exemple, Gall, Cubí Soler, Lauvergne i d'altres, encara que ho van fer d'una manera esporàdica i no amb la sistemàtica, metodologia i extensió que Lombroso, per la qual cosa no s'ha de discutir a Lombroso la paternitat de l'antropologia criminal.

En la concepció antropològica de Lombroso té una importància especial el descobriment de la fosseta occipital mitjana en el delinqüent Vilella, un ancià reincident en furts. Aquí engega la seva concepció atàvica del delinqüent. Es tracta d'una fosseta que normalment no tenen les mones i els orangutans. Es troba en un 40% dels casos en les races humanes més inferiors, i apareix amb més freqüència en els bojos i degenerats que en la població normal. Aquesta fosseta reemplça la cresta normal occipital, en la meitat inferior.

Vegem algunes característiques del delinqüent nat (Landecho Velasco, 2004-2005). En el capítol dedicat a la **craneometria** desenvolupa l'estudi de 689 delinqüents, i es pot destacar (*L'uomo delinquente*, vol. I, part II, cap. II):

- La capacitat craniana mitjana del delinqüent és inferior a la de l'home normal, i apareix la capacitat mínima en els lladres.
- La circumferència cranial és en les quotes mínimes lleugerament superior a les xifres normals, i amb freqüència és igual; mentre que els lladres no presenten trets d'interès, en els assassins solen ser iguals o superiors a les xifres normals.

- Amb relació a l'índex cefàlic presenta diverses formes en els delinqüents, sense que en predomini cap d'especial, encara que són exagerades en cada grup ètnic.
- Entre els delinqüents la forma més freqüent de cranis són les que es troben amb poca freqüència entre la població normal, com l'esfèrica, o en forma de pentàgon o romboide.
- La cara és d'una mida més gran en els delinqüents, amb una separació important dels pòmuls i amb freqüència amb un prognatisme bastant accentuat.
- Les mandíbules dels criminals pesen més i també són més amples i llargues.
- Però el més significatiu són les anomalies del crani que troba Lombroso en 452 delinqüents. D'entre les anomalies, se'n poden destacar: arcs superficials i sins frontals sortints; cranis patològics; front enfonsat; sutures frontals molt simples; protuberància occipital i externa sortint; fosseta occipital mitjana; front petit, estret i aixafat; aprimament dels ossos del crani; oxicefàlia; desenvolupament anormal dels ossos de la cara; clinocefàlia; paladar aixafat.
- Troba menys anomalies als cranis de les dones. Tanmateix, apareixen una sèrie de trets en els delinqüents molt similars als d'homes salvatges, especialment la mandíbula robusta, sins frontals pronunciats i en especial la fosseta occipital mitjana. Aquesta és la raó per la qual Lombroso parla del delinqüent com a ésser atàvic.
- Hi ha una altra sèrie d'anomalies recollides per Lombroso que fan referència al cervell, tronc i vísceres. Els criminals solen ser lleugerament més alts que la població normal; també tenen un pes més elevat.

En la part III del volum I s'ocupa de la **biologia i psicologia** del delinqüent nat, i se'n poden destacar les conclusions següents:

- El delinqüent és un subjecte sense compassió cap als altres, i amb menyspreu sobre la seva pròpia vida i l'aliena. Se suïciden amb més freqüència que la població normal; una de les raons és la falta d'instint de conservació.
- El delinqüent sol ser vanitós, cruel i venjatiu.

En el volum II (part IV, cap. I) s'estudia el **boig moral**, qui no sol tenir, en les seves alteracions, sentit moral:

- Sol tenir una alçària i un pes superiors als normals, amb cranis voluminosos o petits, anomalies cranianes freqüents, mandíbules voluminoses, igual que els arcs zigomàtics.
- Fosseta occipital mitjana, front fugit, orelles en forma de nansa, la volta del paladar asimètrica o aplanada.
- En realitat, en el boig moral coincideixen totes les anomalies dels delinqüents, especialment dels atàvics.

En la part V es recull la **delinqüència epilèptica**. Es diu que l'epilèpsia és una malaltia infantil, que produeix resultats similars en els salvatges i en els nens en els seus accessos d'ira. Des del punt de vista físic i biològic, Lombroso diu que hi ha una relació estreta entre l'epilèptic criminal nat i el boig moral. Epilèpsia i atavisme no s'exclouen, sinó que l'epilèpsia confirma l'atavisme. L'epilèptic és un subjecte propens al delictes, sobretot els que des del punt de vista congènit hi estan predisposats. L'epilèpsia s'hereta; no tots els bojos morals són epilèptics ni viceversa.

De tot l'anterior es dedueix que per a Lombroso el delinqüent nat és un ésser atàvic, de fons epilèptic i idèntic al boig moral.

Lombroso ha estat objecte de moltes crítiques en la seva concepció del delinqüent nat, ja que és una categoria humana que no es pot determinar, perquè de fet no existeix.

Lombroso també es va ocupar àmpliament de les tipologies criminals. En aquest terreny també va anar evolucionant. En l'última edició de la seva obra magna s'ocupa del delinqüent nat en el primer volum; en el segon, del boig moral, l'epilèptic, criminals per passió, el boig (alcohòlic, histèric i matoide), ocasionals i habituals. També la seva actitud original respecte del delinqüent nat ha variat: és necessària, juntament amb la càrrega genètica, la influència del món circumdant; juntament amb les seves anomalies anatòmiques, fisiològiques o psíquiques cal un estímul exterior.

2.2. Enrico Ferri (1856-1929)

En Ferri (1908, 1927), la concepció antropològica va estar menys arrelada que en Lombroso, per la seva **posició juridicosociològica**.

Reconeix que en els primers anys de la seva vida científica va fer antropologia, i va examinar més de 700 reclusos, que va comparar amb prop de 300 bojos com a anormals diversos de la delinqüència i amb més de 700 soldats, que representaven la població normal. Un estudi d'antropologia criminal és la seva obra dedicada a l'homicidi, que inicia el 1884 sota el títol *L'omicidio-*

suicidio i que, en la cinquena edició, el 1925, apareixia amb el títol *L'omicida*. Tanmateix, també Ferri va evolucionar cap a concepcions menys optimistes en el camp de l'antropologia criminal (Beirne, 1993).

Per a Ferri, el delinqüent, des del termini naturalista, és un ésser anormal. "Anormal por condiciones congénitas o adquiridas, permanentes o transitorias, por anormalidad morfológica o bio-psíquica o por enfermedad; pero anormal siempre, más o menos" (1927). Diu que l'antropologia criminal ha demostrat que el delinqüent és un ésser anormal, la qual cosa no vol dir que en els homes considerats normals no hi hagi anomalies, però no són tan greus per a fer-los delinquir, cosa que els permet adaptar-se a l'ambient on viuen; al contrari, en el delinqüent les anomalies són més greus i nombroses.

Fa una defensa a ultrança de les crítiques de què era objecte l'antropologia criminal:

1) Contra les observacions al mètode d'estudi dels criminals, atès que se l'acusava que el nombre d'individus examinats era reduït, i la inexactitud entre les comparacions dels delinqüents i individus normals, respon que el mateix Lombroso va comptabilitzar el 1893 l'estudi de més de cinquanta mil persones pels antropòlegs, entre delinqüents, bojos i individus normals. Quant a la segona objecció, manifesta que l'antropologia criminal constantment està rebent confirmacions dels seus estudis.

2) Davant l'observació dels desacords entre els resultats qualitius i quantitius de l'antropologia criminal, diu que des del punt de vista científic cal tenir en compte les manifestacions més diverses respecte de les persones reals, orgàniques i psíquiques, físiques i socials, les que no poden ser idèntiques, llevat que es manipulessin els resultats. Cal tenir en compte, afegeix, que amb freqüència els resultats solen variar menys del que sembla, i les diferències són més aparents que reals.

3) Potser l'objecció més important va ser la que feia referència a la idea que les anomalies que apareixen en els delinqüents es troben també en persones honorades. Diu que els profans moltes vegades veuen anomalies en l'home honrat quan en realitat no és així; quan en algun d'aquests homes apareixen trets dels delinqüents, és possible que hagi estat honrat fins a aquell moment, però es desconeix quina serà la seva conducta en el futur.

4) Quant a la indeterminació històrica i antropològica del delictes, considera que és un problema d'evolució històrica sobre la criminalització de les conductes. Tanmateix, per a l'antropologia criminal el que té valor no és l'home en si mateix ni la definició legal dels actes humans, sinó "el mòbil personal de los mismos. El criminal, en su figura típica del delincuente nato, es en suma

para el antropólogo dedicado a estos estudios, un individuo que tiene instintos antisociales. El medio social da la forma al delito, que tiene su base en el factor biológico" (1908).

5) Respecte de la inexistència d'un tipus antropològic criminal, sosté que sí que existeix un tipus criminal, encara que cal entendre'l, com succeeix en l'antropologia criminal en general, com aquell en el qual es presenten una sèrie de caràcters bàsics, que defineixen la tipologia, encara que hi hagi trets diferenciadors, i per això hi ha tipus purs i d'altres que difereixen una mica del tipus base.

6) Respecte a les objeccions sobre divergències en la determinació científica de l'origen i la naturalesa de la delinqüència, Ferri diu que el sociòleg criminalista ha de conèixer els factors de la criminalitat susceptibles d'observació positiva en l'ordre biològic, físic o social. La criminalitat, quan és congènita, és una vertadera espècie d'anomalia biològica que determina el crim en trobar un medi especial, físic i social, la qual cosa sol provocar que l'individu passi a l'acte. L'herència i el contagi són les dues condicions fonamentals per al desenvolupament del delictes; el delictes no és un fenomen purament biològic ni físic ni social; qualsevol delictes és el resultat de la constitució orgànica o psíquica i les circumstàncies exteriors físiques i socials (1908).

De la defensa que hem vist que fa Ferri de l'antropologia criminal es desprèn la seva actitud en aquest camp, que és més raonable i flexible que la de Lombroso –sobretot en la seva primera època–, ja que juntament amb factors biològics no oblida el món circumdant del subjecte. Aquesta és una actitud bastant concorde amb la que es manté en l'actualitat, ja que no hi ha dubte que hi ha subjectes que tenen més risc de caure en el delictes que d'altres, quan la seva condició biològica es veu provocada pel món exterior. Tanmateix, això no vol dir que la criminalitat s'hereti fatalment, encara que sí condicionaments determinats que posen en perill uns subjectes més que d'altres.

També Ferri va fer la seva classificació antropològica dels delinqüents, i en va establir cinc categories: nat, boig, habitual, ocasional i passional. Encara que inspirat en la tipologia lombrosiana, tenen entitat pròpia en aquest positivista.

En Ferri hi ha una concepció de la criminologia, a partir de la seva sociologia criminal, bastant similar a l'actitud nord-americana actual, ja que en la seva obra s'ocupa dels factors antropològics del delictes, passant pels del món circumdant, fins a arribar a qüestions de penologia i prevenció del delictes. També té interès la seva obra des del punt de vista de l'estadística i la política criminal, que es completa en els seus treballs de dret penal.

Fa una crítica de la tendència de l'època en pretendre criminalitzar-ho tot, sense que el legislador faci una distinció vertadera entre la criminalitat natural i la legal. Amb l'augment incontrolat de les lleis penals –quan no és necessa-

Sociologia criminal

La primera obra de Ferri portava per títol *Sociología criminal*, i va aparèixer l'any 1880, de la qual es va fer una traducció espanyola el 1887, mentre que la segona edició espanyola data de 1907.

ri-, no s'aconsegueix més que ampliar l'estadística criminal, que normalment té un fonament polític. Considera necessari que la sociologia criminal sigui l'encarregada de fer la distinció entre delicte natural i delicte legal.

D'altra banda, Ferri diu que cada civilització té un tipus de criminalitat que evoluciona amb el desenvolupament; sosté que els delictes més freqüents són els comesos contra la propietat, especialment el robatori, i no és que la societat per si mateixa estigui més exposada a aquests delictes, sinó que és el món exterior qui els provoca, en existir més propietat. Ferri detecta així un fenomen que es reflecteix clarament avui, l'abundància de béns com a conseqüència del desenvolupament socioeconòmic dels països és un dels factors amb més incidència en la criminalitat.

Encara que es mostra partidari de la relació entre el desenvolupament econòmic i l'augment de criminalitat, sosté que no se'n pot establir una relació matemàtica.

Ferri escriu:

"Considerando que las acciones honradas o deshonoradas del hombre son siempre el producto de su organismo fisiológico y psíquico y de la atmósfera física y social en que ha nacido y vive, he distinguido, pues, estas tres categorías: factores antropológicos o individuales del delito, factores físicos y factores sociales."

E. Ferri (1908). *Sociología criminal*.

En el paràgraf anterior, Ferri marca la pauta que ha de regir en la criminologia del futur, ja que en definitiva aquests són els factors que incideixen en el subjecte que comet algun delicte. Entre els factors antropològics distingeix els que corresponen a la constitució orgànica del criminal, entre els quals es poden destacar les anomalies del cervell; en segon lloc, destaca la constitució psíquica, que es reflecteix en les anomalies de la intel·ligència, sentiments, sentit social i fins i tot en el llenguatge, i finalment els caràcters personals del criminal, en els quals inclou les condicions biològiques de raça, sexe i edat; les biològicosocials, com l'estat civil, professió, classe social, instrucció, etc.

Els factors físics tenen menys importància, ja que es refereixen al sol, clima, estacions de l'any, etc. Tanmateix, els factors socials sí que tenen una incidència important, ja que s'ocupen del medi ambient, com la família, la religió, l'organització econòmica i política, el desenvolupament industrial, la justícia i política criminal, etc.

D'això es desprèn que Ferri **valora tots els factors que poden incidir en el delinqüent**. Juntament amb els de tipus constitucional, n'hi ha d'altres del món circumdant; de la conjunció dels uns i dels altres sorgeix la conducta criminal.

Aquesta és la concepció de la criminologia actual: el que és constitucional pot ser important en el comportament desviat, però no és decisiu, en el sentit que la criminalitat s'hereti; no hi ha dubte que hi ha subjectes que tenen més risc de caure en el delictes que d'altres, però que hi ha mecanismes pels quals pot evitar el desenllaç. També reconeix que els factors que es consideren com a secundaris tenen valor.

2.3. Raffaele Garofalo (1851-1934)

Garofalo s'ocupa de la sociologia del delictes especialment en la segona part de la seva criminologia. La seva actitud és força similar a la de Ferri, ja que reconeix que hi ha una sèrie de factors antropològics que, juntament amb altres d'índole sociològica, influeixen en la delinqüència. Escriu:

"Nosotros estamos muy lejos de negar el influjo de las causas exteriores, las cuales son las causas directas o inmediatas de la determinación, tales como el medio ambiente, físico y moral, las tradiciones, los ejemplos, el clima, las bebidas, etc.; pero creemos que existe siempre en el delincuente un elemento congénito diferencial."

R. Garofalo (s/d). *La Criminología. Estudio sobre el delito y sobre la teoría de la represión.*

Aquesta frase resumeix tot el pensament de Garofalo en matèria de sociologia criminal.

Distingeix en la criminalitat l'endèmica i imitativa, i també la influència de factors passionals i temperamentals i del món circumdant. Tenen en consideració un factor molt important, el de les amistats nocives, que incideix amb molta freqüència en la delinqüència, especialment en les edats més baixes.

S'ocupa especialment de la influència de l'educació sobre els instints criminals. Considera que només té efectes positius en la infància, però que no té gairebé cap valor per als adults i, per això, les doctrines correccionalistes són un fracàs. També dóna valor preventiu a la religió, ja que en tot cas els seus principis són moralitzadors. Dóna tant de valor a l'educació dins de la família, en les edats més baixes, que arriba a considerar –la qual cosa és realment certa–, que "la educación doméstica no es otra cosa que la continuación de la herencia" (s/d).

Garofalo es va ocupar menys de l'antropologia criminal, encara que considera importants els seus resultats; es mostra partidari de l'anomalia moral del delinqüent i, fins i tot, arriba a dir que en una presó resulta relativament fàcil distingir els condemnats per robatori dels condemnats per homicidi, i sosté que ell, de cada cent casos, s'ha equivocat set o vuit vegades, cosa que demostra el seu apassionament per defensar els postulats del positivisme criminològic, encara que en definitiva s'hi va identificar molt menys que Lombroso i Ferri. Per a l'assassí, el violent i el lladre, diu que si no es disposa dels tipus antropològics del criminal, almenys sí que es disposa dels fisionòmics, la qual cosa és un argument de poc suport per a les teories antropològiques.

Es va mostrar partidari de la naturalesa congènita i hereditària de les tendències criminals, encara que aquests condicionaments no porten fatalment el subjecte al delictes, ja que es pot evitar la conducta mitjançant el concurs d'una sèrie de circumstàncies externes; en el criminal nat, el seu procés psicològic està en relació amb el món exterior que envolta el subjecte; l'anomalia criminal no pot ser atribuïda sempre a l'herència, ja que cal considerar, també, el medi social del subjecte.

Juntament amb delinqüents que tenen anomalies psíquiques, n'hi ha d'altres amb una falta de sentiments morals o altruistes, i també els que es comporten com a éssers atàvics; també sosté que hi ha subjectes amb anomalies congènites. En tot cas, no és fàcil poder-ne determinar la influència hereditària.

No es va identificar amb les teories antropològiques de Lombroso, ni amb la seva tipologia criminal, ni tampoc amb la classificació de delinqüents de Ferri. **Va donar més importància al món circumdant.** Va considerar factors influents endògens i exògens, que van donar lloc a delinqüents incorregibles i corregibles, respectivament (Beirne, 1993).

3. L'escola de Chicago

L'enfocament plurifactorial, que per regla general no ofereix explicacions i, per tant, no proposa teories en cap sentit significatiu del terme, que com veiem afavoria l'escola positiva italiana des de Lombroso i, en realitat, molts altres autors, va continuar essent predominant durant algunes dècades, i això tant a Europa com a l'Amèrica del Nord, que ja començava a prendre un avantatge que manté en l'actualitat. També cal esmentar que en alguns països llatinoamericans hi va haver un interès notable per la criminologia i pel positivisme al començament del segle XX.

Molts autors ubiquen el naixement de la teoria criminològica en sentit estricte a l'escola de Chicago. Encara que potser sigui una mica exagerat, és evident que l'influx d'aquesta institució en la criminologia ha estat excel·lent.

L'orientació de l'escola va ser clarament sociològica. Encara que no exclouien de manera absoluta influències biològiques eventuais en el comportament humà i de vegades fins i tot insistien que es tractava de perspectives diferents, la veritat és que no van considerar que la biologia fos gaire prometedora per a la seva explicació. Altres doctrines influents en l'època, com la dels instints – d'orientació psicològica –, també van patir el seu rebuig.

La sociologia de l'escola de Chicago va ser l'**interaccionisme simbòlic**, desenvolupat originàriament també per pensadors com Dewey, Cooley i, sobretot, Mead (Bulmer, 1984).

Des del punt de vista metodològic, l'escola de Chicago es va caracteritzar perquè va **complementar els enfocaments qualitius i quantitius**. Essent molt importants tant aquesta complementarietat com els avenços en mètodes quantitius que va comportar, l'escola de Chicago va conrear amb una dedicació i un èxit especials les metodologies qualitatives.

És important una vegada més tenir en compte que, sobretot al final del segle XIX i al començament del XX, Chicago era un importantíssim centre receptor d'immigrants de diferents països, en particular europeus. Això implicava que la ciutat es veia constantment sotmesa a canvis tremends. La bibliografia parla de vegades que la ciutat es va convertir en una espècie de laboratori. Doncs bé, els investigadors de l'escola de Chicago van dedicar gran part dels seus esforços a l'estudi de la ciutat i de la relació dels individus amb el medi en el qual es mouen. Això es coneix com a **ecologia humana** (Bulmer, 1984).

La Universitat de Chicago

Va ser fundada el 1892 gràcies a l'esforç del magnat J. D. Rockefeller. Des dels inicis va comptar amb un bon nombre de figures de la ciència nord-americana de l'època i de seguida es va convertir en un centre acadèmic d'influència enorme. En aquesta universitat es va crear aquell mateix any el primer Departament de Sociologia dels Estats Units, el qual tindria un temps després un influx marcat en la consagració, en l'orientació i en el desenvolupament de la criminologia, en especial en aquell país.

Un dels estudis més impactants elaborats en la línia de la teoria ecològica de l'escola de Chicago és el de Shaw i McKay (1942). Aquests autors van trobar que els delinqüents no es distribuïen a Chicago d'una manera uniforme, sinó **que es concentraven en zones determinades**. Els delinqüents, concretament, procedien principalment de les zones adjacents al districte central de negocis i industrial, i d'aquesta zona central, i **aquesta concentració anava disminuint a mesura que les àrees de residència s'anaven allunyant del centre**.

La distribució es va trobar recurrent a dades oficials, i més concretament a sèries de nois que havien estat portats davant del Tribunal de Menors per la presumpta comissió d'un fet delictiu, de nois que havien estat enviats per aquest Tribunal a institucions correccionals i de presumptes delinqüents arrestats. Es van trobar patrons semblants en altres ciutats nord-americanes.

Més concretament, es tractava d'àrees caracteritzades per aquestes tres particularitats següents:

- Un estatus socioeconòmic baix
- Una alta mobilitat de la població
- Una concentració de grups pertanyents a minories

Igualment impactant és que el seu estudi va establir que **les zones amb un nombre elevat de delinqüents es mantienien al llarg del temps**, fins i tot encara que els seus habitants canviaven. En efecte, els nous immigrants, a mesura que anaven arribant al país, tendien a concentrar-se a les àrees més desfavorides i amb més delinqüència de la ciutat; però, a poc a poc i amb el pas del temps, **tots els grups d'immigrants aconseguïen sortir d'aquelles zones per a establir-se en altres de millors**; això sí, eren substituïts a les menys afavorides per les noves onades dels nouvinguts. A mesura que abandonaven aquests barris, començava a descendir vertiginosament el nombre d'arrests o de compareixences davant el Tribunal de Menors per la presumpta comissió de delictes que aquests grups protagonitzaven.

Què vol tot això dir? Doncs que la possible relació entre immigració i delicte desapareixia: l'important no es trobava constituït per característiques dels individus, sinó pel lloc que **ocupaven a la ciutat**. Els qui se n'anaven, abandonaven el delicte, però eren substituïts per altres immigrants a mesura que arribaven.

La teoria de la desorganització social no és fàcil de comprovar. Un dels motius fonamentals és que és difícil definir amb precisió en què consisteix la desorganització social d'un barri. Aquest és un concepte vague i difícil de mesurar, igual que són difícils de mesurar altres mecanismes que exercirien un rol medidor. De vegades fins i tot s'ha utilitzat la desviació i el delicte com a indicadors de desorganització social.

La preocupació bàsica, especialment de Shaw, era la prevenció del delictes molt més que la seva explicació etiològica. Des del seu punt de vista, la millor manera de prevenir el delictes consistiria a reorganitzar socialment les zones més desfavorides de la ciutat, els barris on es concentraven de manera desproporcionada els delinqüents. El principal programa ideat, dissenyat i dirigit per Shaw per a la prevenció i per al tractament de la delinqüència juvenil, va ser l'anomenat *Chicago Area Project (CAP)*, que en realitat es manté encara avui en dia.

En l'actualitat, hi continua havent un gran interès en l'estudi dels barris per a l'etiologia del delictes. La tradició de la desorganització social manté, doncs, plena vigència. Les investigacions desenvolupades des de l'aparició de l'obra de Shaw i McKay (1942), tanmateix, suggereixen que la realitat és molt més complexa del que aquestes propostes mantenen, però teories contemporànies, com la de l'eficàcia col·lectiva, es poden considerar com una continuació actualitzada d'aquell enfocament.

4. La teoria de l'associació diferencial

Sutherland és probablement el criminòleg més influent de la nostra disciplina. Era molt crític amb els qui creien que les causes de la criminalitat es trobaven en característiques personals, ja sigui biològiques o psicològiques; per a ell, més aviat tenen un origen social. De la mateixa manera, era conscient que no n'hi havia prou amb la troballa que diversos factors es correlacionaven amb el delicte, sinó que, al contrari, **la criminologia havia d'aspirar a generalitzacions abstractes.**

Edwin H. Sutherland

E. H. Sutherland (1883-1950) es va doctorar en el cèlebre Departament de Sociologia de la Universitat de Chicago, encara que va passar la major part de la seva carrera a la Universitat d'Indiana. És probablement el criminòleg que més influència ha tingut en la disciplina i continua essent citat amb assiduitat. Entre les seves contribucions més importants hi ha la teoria de l'associació diferencial –potser la primera teoria criminològica seriosa en sentit estricte– i el concepte de *delicte de coll blanc*, encara que en realitat l'orientació sociològica de la seva visió de la criminologia s'aprecia en molts àmbits de la disciplina i continua essent el majoritari. Els seus principals llibres són el seu famós manual *Criminology* (que en algunes edicions s'ha denominat *Principles of Criminology*) i els llibres *El ladrón profesional* i *Delitos de cuello blanco*.

Va ser molt influent la troballa del mateix Sutherland que **un no es pot convertir en delinqüent professional només volent-ho, sinó que és imprescindible que sigui entrenat per a això** en associació personal amb altres que ja siguin, al seu torn, delinqüents professionals.

El ladrón profesional

Un no pot sense més ni més decidir ser carterista, sinó que necessita un mentor que l'iniciï en aquesta carrera. Aquesta idea apareix en el llibre important *El ladrón profesional* (Sutherland, 1937).

D'acord amb la teoria de l'associació diferencial, **el delicte és una conducta que s'aprèn.** L'aprenentatge té lloc mitjançant **processos d'interacció, de comunicació amb altres persones**, en especial en els petits grups íntims i en les relacions cara a cara, tant verbals com gestuals. El que s'aprèn no són només les tècniques per a cometre els delictes, que en realitat sovint són molt senzilles, sinó també els motius i les racionalitzacions per a això.

El punt clau de la teoria és que una "persona se convierte en delincuente debido a un exceso de definiciones favorables a la infracción de la ley frente a definiciones desfavorables a la infracción de la ley". Sutherland (1947/1956) denomina aquest criteri **principi de l'associació diferencial**. Quan les definicions favorables a la infracció de les normes a què està exposada una persona són les que prevalen, llavors aquesta persona tendirà a delinquir.

No totes les associacions tenen el mateix pes, sinó que depenen de la seva **frequència, durada, prioritat i intensitat**. Això vol dir que segons una associació amb alguna persona o algun grup tingui lloc més sovint, duri més temps, aparegui abans en la vida de les persones i existeixi un afecte i respecte, més força tindran.

Sutherland (1947) exposa la seva teoria en una sèrie d'afirmacions ben conegudes:

- 1) El comportament criminal s'aprèn.
- 2) El comportament criminal s'aprèn en interacció amb altres persones en un procés de comunicació.
- 3) La part més important de l'aprenentatge del comportament criminal té lloc dins de grups personals íntims.
- 4) Quan s'aprèn el comportament criminal, l'aprenentatge inclou tècniques de comissió del delictes i la direcció específica dels motius, els impulsos, les racionalitzacions i les actituds.
- 5) La direcció específica dels motius i els impulsos s'aprèn a partir de definicions dels codis legals com a favorables o desfavorables.
- 6) Una persona es converteix en delinqüent a causa d'un excés de definicions favorables a la violació de la llei sobre definicions desfavorables a la violació de la llei. Aquest és el **principi d'associació diferencial**.
- 7) Les associacions diferencials poden variar en freqüència, durada, prioritat i intensitat.
- 8) El procés d'aprenentatge del comportament criminal per associació amb patrons criminals i anticriminals engloba tots els mecanismes que són presents en qualsevol altre aprenentatge.
- 9) Mentre que el comportament criminal és una expressió de necessitats i valors generals, no s'explica per aquestes necessitats i valors generals, ja que el comportament no criminal és una expressió de les mateixes necessitats i dels mateixos valors.

Pel que fa a l'àmbit de la teoria de l'associació diferencial, aquesta no solament aspira a explicar els delictes comuns, sinó també els anomenats *delictes de coll blanc*, una altra gran aportació del mateix Sutherland. L'autor també va estendre la teoria perquè expliqués no sols el comportament dels individus (**nivell individual**), sinó també les taxes de delinqüència que hi ha en un país (**ni-**

vell macrosociològic), per exemple. Aquesta extensió la va denominar **organització social diferencial**, encara que aquesta part no va ser desenvolupada sistemàticament per l'autor.

Sutherland (1947), finalment, també va mantenir una sensibilitat marcada per una adequada **política criminal que contribuís al control i prevenció del delicte**.

Exemple

D'això es derivaria, per a autors com Warr (2002), per exemple, que per a la prevenció de la criminalitat d'una persona se l'ha d'apartar de males influències, per exemple si els pares se'n preocupen. Originàriament, tanmateix, l'èmfasi es va posar en la idea que el tractament s'orientés més aviat a canviar els grups o les comunitats, i, d'aquesta manera, canviar els subjectes.

En particular, Sutherland oposa dues formes de reacció a la comissió de delictes: la **prevenció** i el **càstig**.

D'acord amb la seva proposta, la prevenció hauria d'exercir un rol més important en les societats, ja que el càstig és, a tot estirar, una mesura defensiva. Posa l'exemple de les deportacions de delinqüents a Austràlia per l'Imperi britànic, i com aquestes mesures terrorífiques no van reduir les taxes de criminalitat a Anglaterra. No importa repetir que els programes de prevenció preferits per Sutherland se centren en els grups primaris, encara que també es mostra favorable a altres intervencions en l'àmbit local, això és als barris.

La teoria de l'associació diferencial conserva encara, a dia d'avui, l'atenció de la disciplina. **La manera més habitual com s'ha verificat la teoria és comprovant la correlació entre tenir amics delinqüents i cometre fets delictius**. En efecte, sobretot en el marc del cercle íntim dels amics és on un es veu exposat a definicions favorables o desfavorables a la violació de la llei. Aquesta hipòtesi té molt de suport empíric, encara que no és clar quin és l'ordre temporal, això és, si el primer que té lloc són les amistats que duen a terme fets delictius o si, al revés, primer un tendeix a delinquir i després fa amics que fan el mateix, és a dir, que són com un mateix.

Giordano i Rockwell (2000) van dur a terme un test de la teoria de Sutherland (ja que evidencia que la precedent també afavoreix totes les altres teories de l'aprenentatge, inclosa la d'Akers, en general) en particular. El seu treball se centra en la delinqüència femenina. Per a això, van entrevistar 127 noies i 127 nois en institucions correccionals d'Ohio i els van tornar a entrevistar alguns anys després. Mitjançant aquest disseny metodològic interessant, les autores informen que mitjançant processos d'aprenentatge és possible arribar a veure com a acceptables, i fins i tot desitjables, certes infraccions de la llei, i també que els contactes amb amistats desviades apareixen aviat en la vida de les persones. Això és favorable a la teoria de l'associació diferencial.

Tanmateix, la teoria de l'associació diferencial, en la seva formulació originària, tenia dues dificultats bàsiques. Sens dubte, la teoria va rebre altres crítiques, però aquestes dues es troben entre les més devastadores:

a) En primer lloc, era **massa imprecisa i no era fàcil de comprovar empíricament**: així, què són i com es poden mesurar les definicions favorables a la infracció de la llei?

Exemple

Una interpretació potencial és que es refereix a pensaments, és a dir, cada vegada que l'individu pensa, es representa, considera, reflexiona sobre la valoració, positiva o negativa, que fa sobre les lleis i el seu respecte o infracció.

b) En segon lloc, per a Sutherland el delictes és un tipus de conducta que, com qualsevol altra, **s'aprèn**. Tanmateix, l'autor no explicava com operava l'aprenentatge, com s'aprenia la conducta (Serrano Maíllo, 2009).

Malgrat aquests problemes i que en la versió originària de Sutherland la teoria pràcticament ha estat abandonada, encara desperta l'interès de molts investigadors.

5. La teoria subcultural de la frustració

Les teories de la frustració també tenen una gran tradició en criminologia. Així, la **teoria clàssica de la frustració de Merton** (1968) afirma que quan es tenen aspiracions per a assolir l'èxit en una societat –sobretot guanyar molts diners i tenir accés a béns materials–, però les oportunitats per a assolir-lo no estan distribuïdes igualment en la societat i determinats segments de la societat troben que les seves oportunitats estan bloquejades, els seus components prendran actituds determinades, una de les quals –la dels anomenats *innovadors*– és el delictes: intentar assolir l'èxit per vies que no són les legítimes, sinó altres que poden estar prohibides, inclòs el delictes.

Tràfic de drogues

L'explicació del tràfic de drogues és que s'aspira a aconseguir diners d'aquesta manera perquè les oportunitats legítimes estan bloquejades.

Una de les teories de la tradició de la frustració més interessants des d'un punt de vista històric és la proposada el 1955 per Albert Cohen. Al seu parer, alguns grups de persones mostren valors i normes que poden ser fins a cert punt diferents, almenys en alguns aspectes, dels més generals de la societat; la qual cosa es troba especialment marcada entre els joves. Aquests grups es poden considerar que pertanyen a una **subcultura**. Aquesta teoria, tanmateix, s'ubica més aviat entre les de la frustració o tensió, si bé inclou, així mateix, elements de la teoria de l'associació diferencial.

En aquests casos, la delinqüència juvenil té per a Cohen (1955) les notes següents:

- a) **No utilitària**, en el sentit que no es furta, per exemple, per a adquirir una cosa valuosa o per a tenir diners, sinó pel mer fet de fer-ho. Es roba per robar.
- b) **Maliciosa**, és a dir, que la desobediència, la infracció de normes, etc. comporten un cert grau de plaer en elles mateixes.
- c) **Negativa**, això és, que el grup delinqüent forma les seves normes no de manera positiva, sinó prenent les de la majoria i donant-los la volta; una conducta és correcta per ells més aviat perquè és incorrecta d'acord amb els estàndards majoritaris.

Els nois procedents de les classes socials més desfavorides parteixen en les societats contemporànies en una posició de desavantatge davant els nois de classe mitjana, i concretament a l'escola aquests desavantatges poden tenir conseqüències crítiques. L'escola representa un dels llocs més habituals i importants on els nois competeixen per estatus; però aquest estatus es mesura d'acord amb valors de classe mitjana i, com acabem de veure, els nois de classes desfavorides troben més dificultats a l'escola perquè, segons Cohen, en general, no tenen tanta facilitat per a seguir l'ordre i la disciplina, tenen menys interès

per aprendre i els reforços que reben a casa perquè adoptin les exigències de l'escola són més pobres: per això, tendeixen més al fracàs tant en conducta com en rendiment escolar.

En aquesta situació, els nois de classe treballadora es troben en una situació de tensió o frustració per les dificultats que troben per a assolir el que volen. Davant d'aquesta situació, els nois amb problemes d'estatus intenten buscar-hi una solució: poden reaccionar tendint a relacionar-se entre ells i establint nous criteris d'estatus.

La subcultura delinqüent, doncs, ofereix una **solució de grup** –no individual– als problemes dels nois: com que la societat convencional els nega estatus, en especial entre els altres nois, perquè no compleixen els requisits que els imposa, **el grup els proposa criteris d'estatus que sí que poden satisfer**. Els nous estàndards sorgeixen precisament del rebuig dels valors de classe mitjana i l'adopció dels oposats.

Exemple

Els joves del grup delinqüent cometen furts o provoquen danys en propietats alienes no perquè en treguin un cert benefici econòmic, sinó per la senzilla raó que els nois bons no ho fan i perquè ho veuen com un atac a la classe mitjana. Mitjançant aquests actes i amb la seva pertinença al grup, doncs, els nois poden assolir un estatus que els satisfaci, encara que naturalment només davant dels ulls dels seus companys delinqüents.

Així, les bandes **neixen**, en primer lloc, perquè són molts els nois que es troben en la mateixa situació que interaccionen entre ells i acaben gravitant els uns cap als altres i unint-se; aquestes subcultures, una vegada establertes, es poden mantenir en el temps i reclutar-ne membres nous. Aquestes compleixen, doncs, dues funcions bàsiques: proposar una sèrie de criteris d'estatus que el noi de classe desfavorida pugui assumir, i permetre-li venjar-se del sistema de normes que l'ha perjudicat (Cohen, 1955).

6. Primeres teories del control social

6.1. La teoria de Reckless

Reckless (1961, 1987) va proposar la teoria de la contenció (*containment theory*). A parer seu, **hi ha al voltant del subjecte una sèrie de forces de naturalesa social (pulls)**, com ara males companyies, subcultures, elements socials crimi-nògens..., **i d'altres de tipus biològic o psicològic (pushes) que l'indueixen al delicte**, com ara motivació, tensió interna, frustració, agressivitat...; davant tot això hi hauria uns elements de reforç anomenats *sistemes de control extern i intern*, o *repressors* externs i interns, constituïts per diversos elements i indicadors. El vigor –o la debilitat– d'unes forces i de les altres davant les contràries determinaran que hi hagi una tendència al delicte o no (Reckless, 1987).

La teoria, si bé no pretenia explicar exhaustivament totes les categories de delictes, sí que es proposava per meta assolir unes polítiques de tractament i prevenció encertades.

Dins d'aquests factors repressors de la tendència a delinquir s'ha destacat per aquesta actitud l'**autoconcepte** (*self-concept*) que l'eventual infractor tingui d'ell mateix. Per a corroborar aquesta idea, Reckless i Dinitz (1956, 1967) van dur a terme un estudi sobre estudiants blancs d'aproximadament dotze anys d'edat les escoles dels quals eren en zones d'alta delinqüència a Columbia, Ohio, i van concloure que hi havia una relació entre autoconcepte i comportament.

La principal crítica que ha rebut aquesta teoria és la dificultat insuperable per a definir i determinar alguns dels elements que la componen, sobretot el de l'autoconcepte, una cosa de la qual són conscients els seus defensors i que ha comportat l'abandonament d'aquesta posició.

6.2. La teoria del control social de Nye

Individualment, les teories –o famílies de teories– més importants són les de l'aprenentatge social, de la frustració i del control social. Ens queda referir-nos-hi. Comencem per la proposada per Nye (1958).

Nye distingeix dues grans línies de la teoria criminològica:

- L'una, que entén que el delictes és produït per certes variables.
- L'altra, que tindrà lloc en l'absència de controls o si no són efectius; ell mateix s'ubica en aquesta segona teoria.

Així, doncs, el comportament delictiu o criminal no necessita ser explicat en cap sentit positiu, sinó que és el resultat normal en absència de controls que restringeixin aquesta tendència natural. El control social, sempre segons Nye, és compost per quatre conjunts de patrons d'actituds i comportaments:

- 1) El **control directe**, això és, el control del comportament mitjançant l'aplicació de restriccions i càstigs.
- 2) El **control internalitzat**, és a dir, la consciència.
- 3) El **control indirecte** o identificació amb altres subjectes que són ells mateixos persones respectuoses de les normes.
- 4) **L'existència de mitjans alternatius per a assolir les metes.**

Aquests quatre conjunts de controls, en general, no són efectius per ells mateixos, sinó que han d'actuar a l'uníson. En tots ells la família exerceix un rol decisiu, com és el cas en la tradició del control social.

Nye inclou un estudi empíric que utilitza qüestionaris d'autoinforme. Algunes de les troballes afavoreixen clarament les teories del control social. Un dels més importants està relacionat amb les anomenades *llars trencades* o *broken homes*. La tradició del control prediu, com hauria de ser clar, que l'únic que importa individualment en les famílies són els **processos de control** que tenen lloc al seu si. D'aquesta manera, Nye troba que, en efecte, els nois procedents de llars trencades delinqueixen més, però només molt lleugerament.

La teoria de Nye es troba avui en dia completament abandonada i amb prou feines és referenciada en llibres o capítols amb un interès històric. Tanmateix, va comportar un pas important en la família de les teories del control social en criminologia i, de fet, la **seva influència en la teoria del control social de Hirschi de 1969 és força clara**. Més endavant, ens detindrem en aquesta teoria criminològica important i clàssica.

7. El naixement i desenvolupament de la criminologia a Espanya

Lombroso i la criminologia de l'escola positiva van tenir un impacte excel·lent a l'Espanya del canvi de segle, tant acadèmicament com popularment. Això no es va deure, tanmateix, a l'èxit de les seves propostes metodològiques o teòriques, sinó a l'interès que van despertar.

Van ser molts, en efecte, els que van discutir, van criticar el positivisme criminològic, o s'hi van mostrar disconformes, especialment la tesi del **delinqüent nat** (Alvarado Planas i Serrano Maíllo, 2007; Serrano Gómez, 2007).

Una majoria important, això sí, va haver de tenir un coneixement més aviat superficial i indirecte de l'obra de Lombroso –ell mateix es lamenta de ser criticat pels qui no havien llegit les seves obres; així ho recorda en el pròleg del tercer tom de la cinquena i última edició de *L'uomo*.

Malgrat que, com hem vist, hi havia algunes fonts, aquestes no devien ser tan accessibles. Tampoc els espanyols no havien tingut participació en els diversos congressos –encara que sí que se'n coneixien les actes, especialment les del Congrés de París–, de manera que més aviat estaven desinformatos. La ciència espanyola portava molt de retard sobre les qüestions relacionades amb l'antropologia criminal.

El positivisme criminològic, i especialment les teories de Lombroso, van tenir a Espanya, doncs, més crítics que defensors. Quan es comença a escriure sobre Lombroso a Espanya, les seves teories ja havien estat criticades seriosament, de manera que molts simplement es van alinear amb el que havien criticat altres autors. Cal suposar que no van ser pocs els que van arribar a Lombroso indirectament a partir dels seus crítics.

Aquest seria el cas excel·lent de l'eminent jutge i sociòleg francès Tarde, l'obra del qual *La criminalidad comparada*, traduïda a l'espanyol, se cita sovint. També devien influir en la caiguda del positivisme o dels seus postulats més radicals altres esdeveniments, com la fundació de la Unió Internacional de Dret Penal el 1889 per Von Listz, Von Hamel i Prins. Les crítiques van anar creixent a partir del Congrés de París de 1889. No s'ha d'oblidar que el primer estudi crític ben formulat va ser l'obra d'Aramburu, *La nueva ciencia penal*, publicada el 1887. Ni tan sols no es va plantejar a Espanya una forta lluita de les escoles. En general, consideracions sobre el lliure albir devien ser més determinants encara (Serrano Gómez, 2007).

L'escola positiva italiana

En general, no es va apreciar en l'escola positiva italiana una concepció plurifactorial de l'etiologia criminal, però sí que es va tendir a reconèixer que hi havia subjectes que tenien més risc que d'altres de caure en el delictes.

Lombroso i la seva escola no van poder, tal com hem vist, imposar en el seu dia els seus punts de vista metodològics i teòrics sobre el delictes i el delinqüent en l'àmbit acadèmic a Espanya, malgrat l'impacte i l'interès que van despertar. Tanmateix, la seva recepció marca el naixement de la criminologia a Espanya en el canvi del segle XIX al XX. En aquest naixement, una fita va ser, sens dubte, la creació per **Salillas** de l'**escola de criminologia** l'any 1903. La força amb què la criminologia es desenvolupa en aquests moments a Espanya i molts altres països del nostre àmbit sociocultural és hereva d'aquella tradició.

Alhora, aquestes reflexions haurien de contribuir que no oblidem que els orígens de la criminologia són, en efecte, europeus, per molt que en l'actualitat i des de fa moltes dècades el seu centre de gravetat s'hagi desplaçat cap als països anglosaxons.

Com s'ha esmentat, la criminologia científica s'inicia al nostre país al final del segle XIX com a conseqüència de la lluita d'escoles i l'atenció enorme que va rebre en els seus primers moments el positivisme criminològic. Com hem esmentat, ja el 1903 es va crear, per iniciativa de Salillas, una escola de criminologia (Serrano Gómez, 2007).

El mateix Salillas va ser un dels principals representants del positivisme al nostre país. També **Bernaldo de Quirós** ha de ser considerat un dels precursors de les teories de la criminalitat. Aquest autor es va ocupar de les teories criminològiques antropològiques (atàviques, degeneratives, específiques i patològiques) i sociològiques (antroposociològiques, socials, socialistes). Encara que se'l pot incloure en l'àmbit del positivisme, s'ha d'advertir que no va ser partidari de les tesis lombrosianes més extremes: les del delinqüent nat.

Una figura destacada n'és **Dorado Montero** i, en general, tots els representants del correccionalisme. Aquests autors van rebre una certa relació amb el positivisme, encara que, com va ser el cas de la majoria dels autors patris, no compartien la negació del lliure albir.

El penalista Aramburu i Zuloaga va oferir una crítica al positivisme, i en particular a Lombroso, en la primerenca *La nueva ciencia penal (exposición y crítica)*, de 1887. Defensa, de manera consistent, l'escola clàssica.

A causa de l'interès enorme que la polèmica que va comportar el positivisme va despertar fins i tot popularment, van ser molt diverses les personalitats que es van interessar amb una certa profunditat per la criminologia. Aquest és el cas de J. Martínez Ruiz, més tard *Azorín*, que va escriure *Sociología criminal*.

Un autor que va simpatitzar una mica més amb la concepció antropològica defensada pels positivistes va ser Carpena. En conjunt, tanmateix, la seva actitud és molt moderada i insisteix que els delinqüents són corregibles. Va arribar fins i tot a fer treballs directes amb delinqüents, en especial amb una sèrie de cranis. De l'estudi directe de mig centenar de delinqüents recull dades

antropomètriques, antecedents personals i hereditaris, anomalies orgàniques i psíquiques. El comportament dels homes es produeix, al seu parer, a conseqüència d'una sèrie de factors. El seu treball principal és *Antropología criminal*, de 1909.

Saldaña va publicar un tractat important, *La nueva criminología*. Seguint també ell la línia de l'època, va ser crític amb els italians. Bona part de l'obra és dedicada a l'antropologia criminal, que al seu parer constituïa l'autèntica criminologia. Per a explicar el problema del delictes recorre al principi de la correlació, en què es combinen elements físics, psíquics i psicofísics. Acaba mantenint que, en realitat, no es poden conèixer amb precisió quins són els factors de la criminalitat.

En fi, l'interès per la teoria criminològica va ser limitat més aviat en aquesta època històrica de final del segle XIX i començament del XX, malgrat els començaments prometedors que veiem. Amb la Guerra Civil, pràcticament tots els criminòlegs importants es van haver d'exiliar i, de fet, alguns van continuar la seva tasca allà on els van acollir. Durant la dictadura franquista la criminologia a Espanya es va limitar pràcticament a l'esforç aïllat d'alguns investigadors.

Amb l'arribada de la democràcia fa ja gairebé quaranta anys, la situació per a la criminologia i per a la teoria criminològica no va millorar gaire, ni per canvis dins del nostre país ni per la tornada dels qui encara eren vius en l'exili, com és el cas de l'egregi penalista Rivacoba i Rivacoba.

A dia d'avui, es pot dir que l'interès per la teoria criminològica a Espanya, sens dubte, per a l'explicació de les causes del delictes, és molt escàs.

8. La teoria criminològica a Salillas

Bona part de l'aportació criminològica de Salillas (1898, 1901) es recull en la seva *teoria bàsica*, que pretén ser original en un moment en què el positivisme criminològic era discutit, especialment en la teoria lombrosiana del delinqüent nat. Com hem vist, Lombroso no va sostenir amb caràcter general que la criminalitat s'heretés, o que es pogués néixer delinqüent; sí que hi havia subjectes amb predisposició al delictes. La importància concedida per l'antropologia criminal als factors biològics va anar cedint davant dels de tipus psicològic i sociològic.

Rafael Salillas

Va néixer a la localitat d'Argües, a la província d'Osca, el 1854, i va morir a Madrid el 1923. Va iniciar els estudis de Medicina a la Universitat de Saragossa, i els va acabar a Madrid. Es va incorporar a la Direcció General d'Establiments Penitenciaris el 1880. Va tenir una participació activa en el Laboratori de Criminologia, fundat el 1899 per Giner de los Ríos. Va tenir gran prestigi en la seva època com a científic, va ser un gran orador i diputat en dues ocasions. El 1906 va ser nomenat director de la Presó Cel·lular de Madrid i director de l'Escola de Criminologia.

La teoria de Salillas es pot sintetitzar en la influència que exerceixen en l'individu:

- El lloc on viu.
- Els recursos dels quals disposa.
- L'ambient social en el qual es mou.

L'exposició que fa Salillas de la seva teoria sovint resulta complicada i difícil d'entendre. S'ha d'esmentar, també, el context a què aquest autor volia aplicar la seva teoria. En efecte, l'objecte de la teoria de Salillas és l'estudi de la delinqüència espanyola, que té el seu reflex en el caràcter nacional. El delinqüent no és un estrany, sinó que és semblant als tipus més caracteritzats nacionals.

També considera la influència en la personalitat de l'evolució nutritiva. Al seu parer, la base nutritiva influeix en certa manera en la personalitat, i també en la forma de vida i en el comportament.

Salillas dedica una atenció important al **nomadisme**. Entre els individus que porten una vida nòmada hi ha diferències de tots els caràcters rellevants per a la criminalitat; aquestes diferències es reflecteixen en el comportament i fins i tot en les formes de criminalitat. Sobre el tipus picaresc –i aquí es pot veure el caràcter nacional de la seva tesi–, manté que és el més genuïnament nòmada. La teoria de Salillas és original, si bé la teoria bàsica té un contingut sociolò-

gic, psicològic i antropològic. Des d'aquest punt de vista, probablement es pot considerar plurifactorial. Quant al mètode, Salillas no segueix una metodologia definida.

Resum

Com hem vist, la criminologia i la teoria criminològica tenen una tradició rànica. Encara que alguns autors se senten temptats a remuntar les seves disciplines o les tradicions teòriques en les quals treballen als filòsofs grecs i, des d'allà, seleccionar pensadors brillants per a construir una continuïtat fins a l'actualitat, i encara que això també seria possible amb la majoria de les teories que revisarem en aquests materials, gairebé totes les vegades això frega la ridícula.

La teoria criminològica contemporània, almenys en sentit estricte, té un origen molt menys remot. Encara que hi ha bones raons per a ubicar el naixement de la teoria a Beccaria o l'escola de Quetelet i d'altres, la veritat és que no es consolida fins a l'escola positiva italiana de l'últim terç del segle XIX.

Lombroso va seguir més aviat un enfocament plurifactorial, encara que entre les seves propostes destaca la del criminal nat, un subjecte que podria ser reconegut per les seves característiques físiques. Aquesta tesi es considera refutada des del començament del segle passat.

Tant Ferri com Garofalo van accentuar la rellevància dels factors ambientals per sobre dels biològics.

A l'escola de Chicago, als Estats Units, hi comença a haver un interès més gran per la construcció de teories en sentit estricte i, en particular, la de l'associació diferencial es relaciona amb aquella tradició. D'acord amb aquesta tradició, el delictes és una conducta que s'aprèn com qualsevol altra i, concretament, un individu tendirà a delinquir quan es vegi exposat a un excés de definicions favorables a la comissió de delictes.

Cap a les dècades de 1950 i 1960 apareixen les primeres teories de la frustració i del control social, les quals inauguren una línia de pensament que a dia d'avui conserva tota la seva vigència.

Finalment, també l'explicació del delictes va despertar un gran interès entre els espanyols. Concretament, el treball de Salillas mereix ser destacat.

Exercicis d'autoavaluació

1. L'italià Beccaria va escriure el famós llibre *De los delitos y las penas*.

- a) Aquest llibre de l'escola clàssica és considerat per alguns com el naixement de la criminologia.
- b) Amb aquest llibre s'inaugura l'escola de l'estadística moral.
- c) Aquest llibre és el resultat d'una tesi doctoral defensada en el Departament de Sociologia de la Universitat de Chicago.
- d) El llibre, en realitat, va ser escrit per Quetelet.

2. La tesi del criminal nat de Lombroso...

- a) és desenvolupada en el famós llibre *L'home delinqüent*.
- b) es considera refutada des del treball de Goring de 1909 i des de fa temps ha estat completament abandonada.
- c) té una forta influència de l'obra de Darwin sobre l'origen de les espècies.
- d) Totes les afirmacions anteriors són vertaderes.

3. Quin dels autors següents no va pertànyer a l'escola positiva italiana?

- a) Ferri.
- b) Bongier.
- c) Garofalo.
- d) Lombroso.

4. Per la teoria de la desorganització social de Shaw i McKay...

- a) el fet de ser immigrant elevava les probabilitats de delinquir.
- b) el fet de viure al centre d'una gran ciutat elevava les probabilitats de delinquir.
- c) el fet de viure en zones amb un estatus socioeconòmic baix, alta mobilitat i concentració de minories elevava les probabilitats de delinquir.
- d) el fet de viure en zones amb il·luminació escassa elevava les probabilitats de delinquir.

5. Quin dels llibres següents no va ser escrit per Sutherland?

- a) *El ladrón profesional*.
- b) *Delitos de cuello blanco*.
- c) *Principios de criminología*.
- d) *Chicos delincuentes*.

6. Giordano i Rockwell (2000) ofereixen un test de la teoria de l'associació diferencial. Quin és el disseny metodològic que segueixen per a la recollida de dades?

- a) Entrevistes repetides en el temps a un grup o panel de nois i noies.
- b) Experiments amb assignació aleatòria.
- c) Entrevistes telefòniques.
- d) Qüestionaris d'autoinforme.

7. Segons Albert Cohen, quina de les característiques següents no és pròpia de la delinqüència juvenil?

- a) Maliciosa.
- b) No utilitària.
- c) Premeditada.
- d) Negativa.

8. Nye distingeix dues grans línies en les teories criminològiques. Quines són?

- a) La que entén que el delictes és produït per variables i la que entén que el delictes apareixerà llevat que hi hagi una sèrie de controls.
- b) La que entén que el delictes és causat per una multiplicitat de factors i la que entén que només alguns d'aquests factors són capaços d'oferir explicacions.
- c) La que entén que el delictes és massa complex i heterogeni per a ser explicat per una sola teoria i la que entén que una teoria general sempre és preferible.
- d) La que entén que el delictes és produït per forces socials (*pulls*) i la que entén que el delictes és produït per forces biològiques o psicològiques (*pushes*).

9. L'obra de Lombroso va ser coneguda a Espanya relativament aviat, però quina va ser la manera més probable com els estudiosos espanyols van accedir al seu treball?

- a) A partir de les primeres edicions d'*El home delinqüent* arribades a Espanya.
- b) A partir d'obres d'altres autors, això és de manera indirecta.
- c) A partir de l'assistència a congressos internacionals.
- d) A partir de publicacions en revistes internacionals.

10. Quin dels elements següents forma part dels interessos teòrics de Salillas?

- a) Les subcultures.
- b) La classe social.
- c) El nomadisme.
- d) L'autocontrol.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. a

2. d

3. b

4. c

5. d

6. a

7. c

8. a

9. b

10. c

Glossari

delinqüent nat *m* Segons Lombroso, pertany a un grup d'individus el procés d'evolució dels quals no hauria seguit els cursos de la majoria dels éssers humans i que en realitat formaria un grup qualitativament diferent, menys desenvolupat que la resta. Es tractaria, llavors, d'una espècie de grup subhumà, uns éssers atàvics amb una tendència especialment accentuada a cometre delictes i a usar la violència.

ecologia *f* Estudi de la relació entre els organismes i el medi en el qual es desenvolupen.

escola clàssica *f* Línia de pensament jurídicopenal i criminològic que, entre altres característiques, veu en el delinqüent un subjecte racional i aplica una metodologia en aquesta línia.

escola de Chicago *f* Línia de pensament sociològic i metodològic relativament heterogeni relacionat amb el Departament de Sociologia de la Universitat d'aquesta ciutat, fundat al final del segle XIX.

escola positiva italiana *f* Línia de pensament criminològic que tracta d'aplicar el mètode científic, propi de les ciències naturals, a l'estudi del delicte. Els seus representants principals van ser Lombroso i alguns dels seus seguidors, entre ells Ferri i Garofalo.

teoria del control social *f* En criminologia, teoria que parteix de la base que el delicte no requereix certes variables que el produeixin, sinó que tindrà lloc en l'absència de controls o si no són efectius.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

En espanyol

Alvarado Planas, J.; Serrano Maíllo, A. (editors) (2007). *Estudios de Historia de las ciencias penales en España*. Madrid: Dykinson.

Landecho Velasco, C. M. (2004-2005). *La tipificación lombrosiana de delincuentes* (2 volums). Madrid: UNED, Departamento de Derecho penal y Criminología.

Serrano Gómez, A. (2007). *Historia de la criminología en España*. Madrid: Dykinson.

En anglès

Beirne, P. (1993). *Inventing Criminology. Essays on the rise of "Homo Criminalis"*. Albany, NY: State University of New York Press.

Cullen, F. T. i altres (editors) (2010). *The origins of American Criminology*. New Brunswick, NJ / Londres: Transaction Books.

Referències bibliogràfiques

Bloch, M. (1952). *Apologie par l'histoire ou metier d'historien* (2a. ed.). París: Armand Colliu, 1949.

Bonger, W. A. (1916). *Criminality and economic conditions* (trad. de H. P. Horton). Boston: Little, Brown, and Company.

Bulmer, M. (1984). *The Chicago school of Sociology. Institutionalization, diversity, and the rise of sociological research*. Chicago / Londres: The University of Chicago Press.

Cohen, A. K. (1955). *Delinquent boys. The culture of the gang*. Nova York: The Free Press.

Ferri, E. (1908). *Sociología criminal* (2 volums). A: Soto Hernández (trad.). Madrid: Centro Editorial Góngora.

Ferri, E. (1927/1933). *Principios de derecho criminal. Delincuente y delito en la ciencia, en la legislación y en la jurisprudencia* (trad. de J. A. Rodríguez Muñoz). Madrid: Reus.

Garofalo, R. (s/d). *La Criminología. Estudio sobre el delito y sobre la teoría de la represión* (trad. de P. Dorado Montero). Madrid: La España Moderna.

Giordano, P. C.; Mohler Rockwell, S. (2000). "Differential association theory and female crime". A: S. S. Simpson (editor). *Of crime and criminality. The use of theory in everyday life*. Thousand Oaks, Ca.: Pine Forge Press.

Goring, C. B. (1913/1972). *The English convict. A statistical study*. Montclair, NJ: Patterson Smith.

Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure* (edició ampliada). Nova York: The Free Press.

Nye, F. I. (1958). *Family relationships and delinquent behavior*. Nova York: John Wiley and sons.

Reckless, W. C. (1961). *The crime problem* (3a. ed.). Nova York: Appleton-Century-Grofts.

Reckless, W. C. (1987). "La teoria dei contenitori" (traducció de M. Garutti Ferracuti). A: F. Ferracuti (editor). *Trattato di Criminologia, Medicina criminologica e Psichiatria forense*. Vol. V: *Teorie criminogenetiche, prevenzione, ruolo delle istituzioni*. Milà: Giuffré.

Reckless, W. C.; Dinitz, S. (1967). "Pioneering with self-concept as a vulnerability factor in delinquency". *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* (núm. 58).

Reckless, W. C.; Dinitz, S.; Murray, E. (1956). "Self concept as an insulator against delinquency". *American Sociological Review* (núm. 21).

Salillas, R. (1898). *El delincuente español. Hampa (antropología picaresca)*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez.

Salillas, R. (1901). *La teoría básica (bio-sociología)*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez.

Shaw, C. R.; McKay, H. D. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas. A study of rates of delinquency in relation to differential characteristics of local communities in American cities*. Chicago / Londres: The University of Chicago Press.

Sutherland, E. H. (1937/1967). *The professional thief. By a professional thief*. S. l.: Phoenix Books.

Warr, M. (2002). *Companions in crime. The social aspects of criminal conduct*. Cambridge: Cambridge University Press.